

כך נאמר הוא וסיעתו, אפילו יונקי שדים. הקנאה לבני אדם כחולי הגוף, והיא מביאה שחפת. אמר החכם לבנו: השמר לך מן הקנאה, כי היא ניכרת כך שפניך משתנים מרוע לב, ולמה ישמח שונאך וינקום בך? המקנא חוטם נפשו, כי הוא מתאבל חסיר, ושכלו מתחמר מרוב קנאה המטונח בקרבו, ואין לבו פנוי לדבור ולהתפלל בכוונה ולעשות מעשים טובים. כל אדם מוצא מעם ערב במאכלו, חוץ מן המקנא שאינו טועם מעם טוב במאכלו, עד שחסור הטובה בחבירו. לכל שנאה יש תקות, שאם ישנא חבירו עכור שגזלו, תסור השנאה כשישיב לו אותו דבר; וכן כל שנאה התלויה בדבר אחר, כשיתוקן הדבר החזא תיבטל השנאה, חוץ מן השנאה כחמת קנאה. אמר החכם לבנו: אל תקנא באחיך על אשר יש לו, כי הוא ינעם בחייו, ואתה תשבק ראגה וצער. ואמר החכם: לא נכרא המקנא ותחומד אלא לכעס.

החכמים הראשונים היו מתפללים שלא תחא קנאתנו על אחרים ולא קנאת אחרים עלינו. למח היו מתפללים על אחרים בזאת הסידה יותר ממידות אחרות? אלא כך הענין, כי הרבה בני אדם גורמים שיתקנאו בהם ויחמדו אותם, לכן היו מתפללים על אחרים, כי אולי הם גורמים הקנאה לאחרים, והתורה אמרה (ויקרא יט יד): „ולפני עיור לא תתן מכשול“. לכן מידח טובח באדם שלא ילכש בגדים נאים ומשובחים יותר מדי, לא הוא ולא אשתו ולא בניו, וכן לענין המאכל ושאר ענינים, כדי שלא יקנאו בו אחרים. אך כי שהשפיע לו חכורא, יתברך, עושר ונכסים, יהנח מהם לאחרים, לעשירים ולעניים, ויתנחג עמחם בנחת, ויעשה עמחם חסד. וכבר הארכנו בדבר, כמח טובח בזח שיהא נאהב לכריות, וכשהוא נאהב לכל אדם — אז לא יקנאוהו ולא יחמדו משלו. אך ראוי לאדם שיעלה אל המעלות הטובות, ויקנאוהו ויחמדו לעשות כמותו. ומי שנותר שלא יקנא; אין גופו כלח ואין התולעים שולטים בו, דכתיב (משלי יד ט): „ורקב עצמות קנאה“, כל מי שיש לו קנאה בלכו עצמותיו מרקיבים, כל שאין לו קנאה בלכו אין עצמותיו מרקיבים (שנת קנב ב). לכן יתרחק האדם מן הקנאה ומן החמדה, ולא יחמד שום דבר ממה שביד אחרים, ולא יאמר: אחמד בעניני חבירי ואתן לו מעות עכור אותו ענין, שאם אין דעתו למכור עניניו, אז אמור לוח להפצירו, כי זה יתבייש לחשיב פניו ריקם — אם כן תוי

כמו אונס. וכל שכן אם זה החומר איש נכבד, שאם ישאל
שאלה אור פניו לא יפלו, שאסור לשאול מחבירו מתנה אם
אינו יודע שיתן לו כנפש חפצה. משלו משל, חומר וקנאי פגע
בהם כלך אחד, אמר להם המלך: אחד ככם ישאל דבר ממני
ויינתן לו ולחבירו בכפלים! הקנאי לא רצה לשאול תחילה,
שהיה מתקנא אם יינתן לחבירו בכפלים, והחומר היה מתאוה
שניהם; דחק החומר את הקנאי לשאול, שאל לנקר לו עין אחת
ולחבירו — שתיים!

כמה רעות תלויות בקנאה! נחש הקדמוני נתקנא באדם הראשון
וגרם מיתה לעולם, ועליו נגזר (בראשית ג יד): „על גחונך תלך
ועפר תאכל“. וכן ראה מה אירע לקין ולקרח ולבלעם ולדואג
ולאחיהופל ולגחזי ולדוניה ולאבשלום ולעזיהו שנתנו עיניהם
במה שאינו שלהם, לא די מה שבקשו לא ניתן להם, אלא אף
מה שבירם ניטל מהם. ככל אלה ילמד אדם שיפרוש מן הקנאה
וכן החטרת. אם אפילו מה שבידו אינו שלו, כי סחר בא ואינו,
ומה יועיל לו שאינו שלו? שכר גדול יש לאדם הנוהר מן
הקנאה ומן החטרה, כי ברוב העבירות אם אדם עובר עליהן
ומתכביש ומונע עצמו בשביל הכושת, מונע עצמו מן הגזילה
והגניבה, כי ירא שמה יתודע ויתגלה ויפרסמוהו ויתכביש
ויפסיד הרבה; אבל הקנאה והחטרה הן בלב, אין אדם מכיר בו
אם יחטוד או יקנא, והוא דבר המסור ללב, ועל זה נאמר (ויקרא
כה יז): „ויראת סאלהיך“.

אף על פי שהקנאה היא מידת רעה באד, יש מקום שהיא טובת
באד, והיא מידת עליונים, שישים קנאתו על יראת שמים, כענין
שנאמר (משלי כג יז): „אל יקנא לך בך בחטאים כי אם ביראת ה'
כל היום“. ועל דרך זו אמרו רבותינו, זכרונם לברכה (בבא בתרא
כא א): קנאת סופרים תרבה חכמה. כי יראת אדם שלומו,
יתפוש קנאה בלבו ויאמר: לומר זה כל היום — גם אני אקשה
כזו וכן לענין כל המצוות יקנא כל אחד בחבירו ויתפוש מעשי
חבירו הטובים. אם יראה רשע ויש בו מידת אחת טובת, יקנאהו
על אותה המידה ויעשנה גם הוא. אבל המקנא בחבירו שהוא
עוסק בתורה ובמעשים טובים, ואינו מקנא בו שיחשוב: זה
עושה כך — גם אני אקשה כזו אלא יחשוב בלבו ויקנא בו:
ספני שיש בו מעלות טובות יותר בכני, מחמת כן הוא נכבד
בעיני העולם יותר ממניו ומחשב תחבולות כרי לבטלו ולבלבלו

מתורתו ומסעשיו הטובים — הרי זאת הקנאה היא רעה חולתה, וחוא חוטא ומחטיא, שותפו של ירכעם בן נכמ.

לעולם יכבד אדם יראי שמים ועוסקים במצוות, ויתן להם יד, ויסייע להם בנופו ובממונו, ואז יקנאו בו אחרים ויחשבו: אם גם אנחנו עושים כך, יכבדו ויעזרו גם לנו; ומתוך שלא לשמה בא לשמה! אמר הקב"ה: קנא לוי שאלמלא הקנאה אין העולם עומד, אין אדם נומע כרם, ואין אדם נושא אשה, ואין אדם בונה בית (שוחר טוב לו א). כי כל אלו הענינים באים מחמת שאדם מקנא בחבירו: אם יבנה בית-גם אחר ישים דעתו לעשות כן, וכן לענין אשה כל אחד מקנא בחבירו. וכיון שקיום העולם תלוי בקנאה, ישים כל הקנאות לשם שמים. אם יבנה בית, יבנה בו חדר ללמוד בו תורה, ושיהא ביתו בית ועד לחכמים, ולהכנים בו אורחים, ולעשות בו חסד לבני אדם. וכן אמרו (שוחר טוב שם): אילולי שקינא אברהם לא היה קונה שמים וארץ. ואיסתי קינא? כשאמר למלכי צדק: כיצד יצאת מן התיבה? אמר לו: בצדקה שהיינו עושים שם. אמר לו: וכי מה צדקה היה לכם לעשות בתיבה? וכי עניים היו שם? והלא לא היו שם אלא נח ובניו, ועם מי הייתם עושים צדקה? אמר לו: עם הבהמה וחיה ועוף, לא היינו ישנים אלא נותנים היינו לפני זה ולפני זה כל הלילה. אותה שעה אמר אברהם: ומה אלו, אילולי שעשו צדקה עם בהמה וחיה ועוף לא היו יוצאים, וכיון שעשו צדקה יצאו — ואני אם אעשה צדקה עם בני אדם שהם בצלמו של הקב"ה, על אחת כמה וכמה! אותה שעה (בראשית כא לג): ויטע אישׁל בבאר שבקע: אכילה — שתיה — לוויה. ועל דרך זו ירבה אדם קנאה. וכן יקנא בחטאים וברשעים להילחם כנגדם ולהוכיחם, כאשר אמרו רבותינו, זכרונם לברכה (סנהדרין פא ב): הבעל ארמית קנאין פוגעין בו. משה קינא את המצרי, שנאמר (שמות כ יב): ויך את המצרי. וכן סצינו באליהו שאמר (מלכים א יט י): קנא קנאתי לה' אלהי צבאות כי עזבו בריתך בני ישראל; וכן נאמר (במדבר כה יא): בקנאו את קנאתי בתוכם, וחשם, יתברך, נתן לו גמולו על כך, כמו שנאמר (במדבר כה יב): הגני נותן לו את בריתי שלום. ונאמר (דברים א יז): לא תגזרו מפני אישׁ, מי שהוא ירא השם, יתברך, ימסיר נפשו על קרושת השם, יתברך, שנאמר (שמות לב כו): מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי; ונאמר (במדבר כה ז):

וירא פנחס בן אלעזר בן אתרן תכחן ויקם מתוך העדה ויקח
 רומח בידו. וחוכה על כל ירא שמים אשר הוא מתור לב
 להקיר קנאה כי יראה, וחנה יד השרים והסגנים במעלי, ואמרו
 רבותינו, זכרונם לברכה (בראשית רבה כו ה): כל פירצה שאינה
 סן הגדולים אינה פירצה, שנאמר (עזרא ט ב): ויד השרים
 וחסגנים חיתח במעל הזה ראשונה.

פליק שער הקנאה

השער החמשה עשר – שער הזריזות

הזריזות היא מעלה גדולה לתורה ולמצוות, וגם לענין תקנת העולם הזה, והיא מידת הצדיקים לעבודת הבורא, יתברך. ואמרו רבותינו, זכרונם לברכה (פסחים ד א): זריזין מקדיסין למצוות. וחנח תראה באברהם אבינו בענין עקידה, שנאמר (בראשית כג ג): וישכם אברהם בבקר, ואף על פי שהיה קשה לו לשחוט את בנו יחידו, עשה רצון הבורא, יתעלה, בזריזות להשכים בבקר. וסי שעושה מעשיו בזריזות, בזה הוכחה גדולה שהוא אוהב את בוראו, כעבד האוהב את אדוניו ומזרו בעצמו לעשות רצינו. כי הזריזות תלויה בלב האדם, כשהאדם מפנה לבו מכל המחשבות האחרות שיש בו ותופס מחשבה אחת, אז הוא מזדון, בלי ספק שיצליח. כמו כן עשה אברהם שהסיר מלבו אהבת בנו, ואחז רצון בוראו, וכיטר אהבת בנו מפני אהבת הבורא, יתברך; ועל כן נזדרז להשכים, כי היתה דעתו קשורה בחשק גדול באהבת הבורא, יתברך, על כן נשבע לו הקדוש־ברוך־הוא לזכור העקידה. כי יש אדם העושה עכור אוהבו דבר קשה לו מאד ולבו נוקפו לעשות, אבל אברהם ויצחק שניהם עשו סהפץ לבם, כי מדריגת האהבה היתה גדולה מאד, ושניהם נחדבקו עם השם, יתברך, ביריעתם, עד שנתייחדו בייחוד גדול. כי כל כוונתם היתה לפרסם ייחוד הבורא, יתברך, בעולם וליישר בני אדם לאהבתו; ובעת שעשו באהבה עבודת השם, יתעלה, ומצוותיו, נתבטל כח גופם ונתדבקה דעתם באהבת הבורא, יתברך, ויוצר עולם. לכן עשו שניהם בזריזות.

ואתה צריך לדעת כי מידת הזריזות היא תחילה לכל הסידות, כי אין האדם יכול לחיות תדיר על הספר, כי צריך לאכול ולישן ולעשות צרכיו, לכן צריך זריזות וזהירות לחזור לספרו לסוד. ואלי יחשוב: עוד היום גדול וחשנה גדולה. כי על זה אמרו חכמינו, זכרונם לברכה (אבות פב ב מ"ד): אל תאמר לכשאפנה אשנה, שסא לא תפנה. גם אל יאמר אדם: עת ערב הוא כבר,

אם אלך ללמוד אצטרך לעמוד מיד להתפלל! כי טובה שעה אחת ללמוד, ואפילו דבור אחד, מכל דברים שבקולם. ועל זה נאמר (משלי כח ט): „מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה“. וכן כתוב (תהלים קיז עב): „טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף“, [וכן כתוב (תהלים פד יא): „כי טוב יום בחצריך מאלף“], אמר הקדוש-ברוך-הוא: טוב לי יום אחד שאתה עוסק בתורה מאדף עולות שעתיד שלמה בנך להקריב לפני על גבי המזבח (מכתי א). אמר רבי פנחס בן יאיר: זריזות מביאה לידי נקיות, נקיות מביאה לידי פרישות, פרישות מביאה לידי טהרה, טהרה מביאה לידי קדושה, קדושה מביאה לידי ענות, ענות מביאה לידי יראת חמא, יראת חמא מביאה לידי חסידות, חסידות מביאה לידי רוח הקודש, רוח הקודש מביאה לידי תחיית חסתיים, תחיית חסתיים מביאה לידי אליהו הנביא זכור לטוב (ירוש' שקלים פ"ג ה"ה, ועי' סוטה כס"א, ע"ז כב). בוא וראת, כמה גדול כח הזריזות שמביאה לידי חסידות הללו! לכן יהא אדם זהיר וזריז לכל המצוות, לרוץ אל הספר, לחשכים ולהעריב. מידת הזריזות היא תכשיט לכל חסידות והיא מתקנת כולן. ועתה יש לך להזכיר דברים הנוהגים תמיד בני אדם להתעצל בהם. אם צריך אתה לראות שום דבר בספר, ותצטרך לחפש הענין שתחפוץ, תהיה זריז לילך ולשאול את מי שיודע הדבר. אם יבוא עני לביתך לבקש לחם, אל תאמר: לא אוכל לילך ולהביא הלחם; אך תלך בזריזות להביא. אם תבוא ליטול ידיך ויש לך מים מועטים או מאוסים, או אם הכלי אינו כשר כל כך, כגון שיש בו סדק, ואתה רעב לאכול, אל תביאך תאוותך להקל בנטילה, אלא הזדרז להביא מים וכלי הראוי לנטילה. וצריך זריזות ביותר שלא ישהה נקביו, גדולים וקטנים, אפילו רגע אחד, שלא יעבור על (ויקרא כ כה) „לא תשקצו“ (מכות פו ב). גם המשהה נקביו מביא עליו חלאים גדולים. וצריך זהירות וזריזות לשמור עצמו בנקיות שיהיו בגדיו נקיים וגופו נקי, לרחוץ פי טבעת אחר שעשה צרכיו, דאי אפשר להתקנת יפה בלי מים. גם צריך זריזות לעושה צרכיו בלילה על מיטתו. אם רוצה לשתות מים, יקום ויטול ידיו וילך למקום נקי ויטול, ויברך על המים תחילה וסוף. אם הוא על מטתו ושומע קול רעם, או רואה ברקים, יעמוד ויטול ידיו ויברך. גם צריך לקום ממטתו ולהעביר תנומה מעפעפיו ולהשכים ללמוד תורה. וצריך זריזות לפרוש ממעשיו הגרועים, כגון הקנאה והשנאה והרהורי נשים, כל אלה

צריכים זריזות גדולה ביותר, להטות כל המחשבות אחר רצון הבורא, יתברך. אם יבוא לו שום צער באיבוד ממנו, או במיתת אוהבו, או יסורים, צריך זריזות מאד [להעסיק] במחשבותיו אהבת צור עולמים, לבטל הצער מלבו, להיות לבו זך להצדיק האל, יתברך, כדיניו וכמשפטיו לקבל מאהבה, להידבק בתורה ובתפילה ובמעשים טובים, ולהתחזק בכוננתו דאל עליון.

כללו של דבר: יבדוק אדם בעצמו איזו עכירה הוא רגיל בה, ויטהר לעשות גדרים להיזהר ולהישטט מאותה עכירה. גם יבדוק עצמו באיזו מצוה הוא רפוי. כגון אדם בטלן יבין מתחילה שחביטול בא מדברים בטלים: מי שקובע עצמו לדברים בטלים, הוא סבטל מתורה ומתפילה ומכל טוב; ויסתלק מן האנשים המרבים דברים בטלים, ולא יתחבר עמם — בזה יש לו רפואה לחייו. וכן יעשה לכל המידות הגרועות: יבין מתחילה על היסוד הגרוע, ויהרום אותו, ויסיר מעיניו החושך המחשיך אור נפשו; ולכל זה צריך זריזות להסתלק, כי אם יתעצל לשרש המידות, אז יעשו בלבו ענף עד שלא יוכל לקצצן. ויהיה זריז לבקש שלום ולדרוף אחריו, שנאמר (תהלים לד טו): „בקש שלום ורדפהו“. ויהיה זריז לבקש ידיעת התורה וידיעת הבורא, יתברך, דכתיב (הושע ו ג): „ונדעה נרדפה לדעת את ה'“, וכן אמרו חכמים (אבות פ"ד מ"ד): „הוי גולה למקום תורה. ויהיה זריז לבקש צדקה, דכתיב (דברים טו כ): „צדק צדק תרדוף“, וכתיב (ישעיה נא א): „שמעו אלי רודפי צדק מבקשי ח'“. וצריך זריזות לכתוב ספרים אשר הוא צריך ללמוד מהם, או כשיראה או כשישמע דבר חידוש, יהיה זריז לכותבו ולא יסתין עד שיישכח מלבו.

אמר רבי יהודה בן תימא: הוי עז כנמר וקל כנשר רץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים (אבות פ"ה מ"ב). ראה, איך הזהירו לעשות עצמו קל וגבור על המצוות! וכן אמר דוד (תהלים קי"ט ט): „חשתי ולא התמהמהתי לשמור מצותיך“. וכן דרשו רבותינו, זכרונם לברכה (שמות יב ז): „ושמרתם את המצות“, אל תקרי „מצותי“ אלא „מצוות“, אם תבא מצוה לידך אל תחמיצנה, אלא עשה אותה מיד (מכילתא). וצריך מאד קלות חריזות וגבורה לחילחם נגד הרשעים, להיות אביר-לב כמשה רבינו, עליו השלום, שאמר (שמות לב כז): „שימו איש חרבו על ירכו“, וכפנחם שנאמר בו (כמדבר כה ז): „וירא פינחם בן אלעזר בן אהרן הכהן ויקם שתוך הערה ויקח רומח בידו“. לכן היזהר בעצמך להיות זריז

מאד להיפרד מתכונת רשעים, שלא להיות בעצתם ובחמסמתם. ועל הכל צריך זריזות לעשות תשובה, יחיש ולא יאחר בדרכי תשובה, ולא יהא שעה אחת רשע לפני המקום, יתברך. ראת, איך משרתי המלכים והשרים [זריזים] הם בשליחותם ובעבודתם, כל שכן שיש (ליזהר) [להזדרז] לעשות עבודת מלך-מלכי המלכים הקדוש-ברוך-הוא.

אף על פי שהזריזות טובה מאד, ייזהר שלא יסחר בעבודתו יותר מראי, כי הרוכב במהירות הוא קרוב מאד להיכשל; וכן מי שהוא רץ במהירות, הוא נופל. ולא ייתכן לתקן מעשה (מתוקן) [נכבחה], אבל במחון יתוקנו הענינים. וכן אמרו רבותינו (אבות פ"א מ"א): הוו מתונים בדין. והזריזות שיהא נייעור לבו ויקץ מחשבותיו ויקלו אבריו למלאכתו, אך לא ימהר בשום ענין. וכל אלו הענינים צריכים חכמה גדולה, מתי יסחר ומתי יאחר.

ואף על פי שמידת הזריזות טובה מאד, מיהו לא יהא זריז לרדוף אחר תאוותיו, ולטרות אחר הנאותיו, ולרדוף אחר מעשיו הרעים. כי כאשר הזריזות לענין התורה מביאה את האדם למעלה עליונת, כך הזריזות לענין העבירות מביאה האדם לשאול תחתית. וכאשר צריך זריזות לתורה, כך צריך זריזות לענין העולם הזה, שיהא (זהיר) [זריז] במלאכתו, ויש הצלחה גדולה למי שקושה עניניו בזריזות. לכן, בן אדם, תהיה זריז לשני עולמים, ועשה מלאכתך שחוא צרכי העולם הזה בזריזות, כדי שתיפנה מהרה למלאכת שמים.

פליק שער הזריזות